

ЯК ПОКАРАТИ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНЦІВ В УКРАЇНІ: МЕХАНІЗМИ ВІДНОВЛЕННЯ СПРАВЕДЛИВОСТІ

Гарасимів О. І., Марко С. І., Ряшко О. В.

ВСТУП

До сьогоднішнього дня у це важко повірити та сприйняти, але 24 лютого 2022 року о 5 годині ранку за підтримки режиму Лукашенка відбувся відкритий, зухвалий, цинічний та безжальний воєнний напад росії на Україну. Складно усвідомити, але фактично це перша війна, яка увійде в історію, як війна в режимі онлайн. Ми живемо в часи, коли в кожного під рукою наявний мобільний телефон і усі звірства та жахіття свідки щодня фіксують на свої гаджети. Парадокс полягає у тому, що у ХХІ столітті вже практично зведено до нуля саме поняття приватності та анонімності, як такої, і якщо раніше солдат міг приховати своє обличчя та не боятися ідентифікації, то зараз багатьох катів, вбивць, гвалтівників та мародерів, одягнених у форму армії РФ, світ та суспільство знає в обличчя. Апокаліпсис та безкінечне жахіття в Бучі, Ірпені, Гостомелі, Бородянці, Маріуполі, Харкові, згвалтовані та закатовані жінки, діти, чоловіки, зруйновані життя, біль та страждання, рани, які ніколи не загояться.

Список звірств рашистів можна продовжувати. Вони настільки впевнені у своїй безкарності, що не тільки не приховують скоєного, а навпаки хизуються, будучи абсолютно переконаними, що їх ніколи не торкнеться рука Феміди. Але історія розвивається по спіралі, можливо вони забули, але 20 листопада 1945 року у місті Нюрнберг розпочався найвідоміший в історії судовий процес над нацистами. Нарешті світ дочекався справедливості; шок, біль, абсолютне несприйняття тієї страшної реальності, кадри, від яких в жилах застигала кров. Достовірність та реальність кожного кадра, оператор засвідчував своїм підписом, тільки так хроніка набувала статусу доказів. В результаті Нюрнберзького процесу було оголошено вирoki головним нацистським злочинцям, дванадцять з яких були засуджені до смертної кари через повішення. Через 77 років, путінська росія покрокувала слідами нацистів, і ми абсолютно переконані у тому, що кінець для її катів буде аналогічним.

Фізичне та психічне насильство, знущання, погрози, каліцтва, імітація розстрілів, побиття палицями, звалтування, катування електричним струмом та хімікатами, перераховувати можна безкінечно, і це всього лише частина того жахіття, із яким приходиться стикатися

українським полоненим. Цілком зрозуміло, що правозахисники, громадські організації та прокурори збирають свідчення колишніх бранців і передають їх до Міжнародного кримінального суду в Гаазі як докази воєнних злочинів, але проблема полягає у тому, що Україна поки що, на жаль, немає можливості покарати винних, адже в Кримінальному кодексі зазначені не всі «аналогії» злочинів за міжнародним правом: геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та агресія, і Україна кваліфікує такі склади злочинів за загально-кримінальними статтями.

Станом на 4 квітня 2022 р. вже задокументовані та підтверджені незалежними спостерігачами низка фактів, зокрема: – умисне вбивство мирних жителів, катування та масові звалтування, у тому числі дітей, жінок і людей похилого віку; – триваючі невибіркові обстріли Росією житлових будинків, лікарень, шкіл, дитячих садків у Маріуполі, Харкові, Чернігові, Сумах, Ізюмі, Охтирці та інших містах України з метою насадити страх і домогтися підкорення; – відмова Росії в наданні гуманітарної допомоги тим, хто її потребує, в окупованих містах та містах в облозі; – масові депортації мирного населення України з окупованих територій, вже відомо про близько 40 тис. громадян України, серед яких щонайменше 2389 дітей, яких примусово депортували до Росії чи Білорусі¹

Коли Україна трохи оговталася від шоку перших годин та днів війни, то одразу постало багато нагальних питань щодо сфери застосування міжнародного права, а саме: чи понесе відповідальність російське політичне керівництво за агресію, а конкретні виконавці – за тяжкі та особливо тяжкі злочини, чи наявний механізм примушення росії до відшкодування завданих нашої державі збитків, і найболючіше, на наш суб'єктивний погляд, питання: а чого взагалі варті міжнародне право та міжнародні установи, що були створені задля запобігання агресії? Питань багато, відповідей, на жаль, мало. Окрім того, виникає проблема, яким чином українським судам пройти шлях від розгляду доказів по вже задокументованих злочинах до винесення вироків?

Але з іншої сторони, хіба зараз не настав той самий слушний момент та реальна можливість для системи правосуддя реабілітувати себе та відновити довіру суспільства? Як ми вже підкреслювали вище, на превеликий жаль, міжнародне право нічим не завадило ескалації агресії

¹ Львова О. Л. Військові злочини Росії проти України як прояв геноциду українського народу / О. Л. Львова // Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 99/

з боку росії, тим не менш це не привід відкидати його, а навпаки можливість спробувати сформувані та побудувати свою модель безпеки та втілити у життя діючі механізми притягнення винних до кримінальної відповідальності.

1. Воєнні злочини: історія, визначення, характеристика

Сам термін «воєнний злочин» з'явився лише в 1945 році у ст. 6 Статуту Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі, де зазначалося, що такими слід вважати порушення законів і звичаїв війни, що включають вбивства, жорстоке поводження або депортацію цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безглузде руйнування населених пунктів, що не зумовлене військовою необхідністю. Женевські конвенції 1949 року, в яких було кодифіковано міжнародне гуманітарне право після Другої світової війни, окрім іншого, містять перший в історії перелік воєнних злочинів, під якими розуміли серйозні порушення конвенцій, враховуючи специфіку відносин, врегульованих кожною із них. Причому кожна з чотирьох Женевських конвенцій 1949 р. подає власний перелік серйозних порушень, разом створюючи єдину систему. Міжнародні злочини – це найтяжчі злочини, що посягають на основи міжнародного правопорядку. До них належать злочин геноциду, злочини проти людяності, воєнні злочини, злочини агресії. Це ті злочини, які підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду. У зв'язку із цим воєнний злочин можна визначити як винне, суспільно небезпечне, протиправне та каране діяння, що полягає в порушенні встановлених основними принципами міжнародного права *juscogens*, міжнародним гуманітарним правом правил ведення збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру та злочинність яких визначена актами міжнародного кримінального права²

Воєнні злочини хоча й криміналізовано, але починаючи з назви і закінчуючи конструкцією статті, їх регулювання потребує вдосконалення. В КК України взагалі відсутній термін «воєнний злочин». І на практиці така ситуація призводить до підміни понять «військовий» та «воєнний» злочини, в тому числі науковцями, які займаються проблемами кримінального права³

² Піддубна М.В. Воєнні злочини в кримінальному праві України. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2016. Серія Право. Випуск 40. Том 2. С. 101.

³ О.В. Червякова. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. *Forum Prava*, 2020. 61(2). С. 154.

Від початку повномасштабної агресії Росії на території України стали вчинятися міжнародні злочини, до того ж масово. Проблема полягає у тому, що досі немає чіткого розуміння історії цих злочинів, якими вони бувають, та яке покарання може чекати на воєнних злочинців. Є злочини, які не просто вражають своїм цинізмом та жорстокістю, але й загрожують усьому світовому порядку. Україна з 2014-го року, а саме з моменту анексії Криму Російською Федерацією та спроб окупації Донбасу, вимушена стикатися саме з такими злочинами, а з моменту повномасштабного вторгнення їх кількість безперервно зростає.

Ще одна проблема полягає у тому, що в інформаційному просторі до теперішнього часу відбувається термінологічна плутанина щодо військових та воєнних злочинів або геноциду та злочинів проти людяності. Часом мова йде про тероризм, хоча це поняття застосовується до актів насильства переважно в мирний час. Непорозуміння також виникають внаслідок використання деякими посадовими особами подібної термінології суто в політичному сенсі, значенні, а не в юридичному. Але ж ми прекрасно усвідомлюємо, що для підозри, обвинувачення та покарання винуватців, в першу чергу, необхідна правильна кваліфікація діяння.

Слід зауважити, що воєнний злочин може полягати також у серйозних порушеннях інших норм міжнародного гуманітарного права. Щодо міжнародних збройних конфліктів, держави погодилися, що до таких злочинів відносяться певні порушення Гаазького положення у редакції 1907 року, зокрема: використання отруйних речовин, безглузде руйнування міст, не викликане військовою необхідністю, напад на місцевості, що не обороняються, напади на релігійні і культурні установи, розграбування суспільної й особистої власності.

Таким чином, в контексті російської агресії нас цікавлять чотири типи основних міжнародних злочинів, що виписані в Римському статуті Міжнародного кримінального суду. До таких злочинів належать воєнні злочини, злочини проти людяності, злочин геноциду та злочин агресії. Через те, що вони є особливо жахливими, такі злочини не мають строку давності та є об'єктом універсальної юрисдикції. Тобто особа, що вчинила один із цих злочинів, буде переслідуватися правосуддям все життя та може бути арештована в усіх державах, законодавство яких передбачає відповідальність за скоєння міжнародних злочинів. Ознаки кожного з чотирьох міжнародних злочинів вбачаються у діях російських військових та керівництва рф у ході збройної агресії. Відповідальність за такі злочини може бути від кількох років до пожиттєвого ув'язнення в залежності від тяжкості скоєного.

Загальною умовою кваліфікації діянь як воєнних злочинів є наявність збройного конфлікту. При цьому відповідно до норм міжнародного права протиправні діяння можуть бути скоєні в ході збройного конфлікту як міжнародного, так і внутрішнього характеру. До воєнних злочинів Статутом Нюрнберзького трибуналу були віднесені порушення законів і звичаїв війни, в тому числі вбивства, катування чи введення в рабство або для інших цілей цивільного населення окупованої території; вбивства або катування військовополонених чи осіб, які перебувають у морі; вбивства заручників; пограбування громадської або приватної власності; безглузде руйнування міст чи сіл; розорення, не виправдане необхідністю; інші злочини⁴

Кваліфікація певних діянь/бездіяльності як воєнних злочинів стикається з труднощами через недосконалість правового регулювання вказаної категорії злочинів в законодавстві України, відсутність попередньої практики, а також через неможливість притягнення до відповідальності осіб, які переховуються за межами України і не будуть видані для проведення досудового розслідування, судового розгляду або для виконання вироку з причин відсутності відповідного договору з певною державою чи в порушення договірних умов⁵.

2. Проблеми на шляху реалізації притягнення до кримінальної відповідальності

Головною проблемою при розслідуванні воєнних злочинів на території України є неможливість здійснювати слідчі дії на окупованих територіях, складність і небезпека їх проведення на територіях, де ведеться активні бойові дії, а також фізична неможливість затримання винних осіб, що знаходяться на території Росії та так званих ЛДНР. Можна розподілити дані злочини за територіальним принципом: воєнні злочини, що вчинені на підконтрольній Україні території та воєнні злочини, які вчинені на окупованих територіях. Для розслідування даних кримінальних правопорушень і притягнення винних до відповідальності необхідно провести певні оперативно-розшукові дії, зібрати докази, що і є головною проблемою під час ведення активних

⁴ Пилипенко В.П. Воєнні злочини в статутах міжнародних кримінальних трибуналів та римському статуті міжнародного кримінального суду. Право.ua № 2, 2020. С. 6.

⁵ О. Червякова. Воєнні злочини: проблеми регулювання в законодавстві України. 2020. Діджиталізація і безпека : матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 19 листоп. 2020 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; за ред. А. П. Гетьмана і Б. М. Головкина. Харків : Право, 2020. С. 379.

бойових дій і сама фізична неможливість збирання цих доказів на невідконтрольних регіонах⁶.

У разі отримання доказів, що підтверджують вину високопоставлених військових злочинців, стосовно них повинні негайно розпочинатися кримінальні провадження. В іншому разі слідчі основні зусилля направлятимуть на пошук і звинувачення військових злочинців, що займають низьке посадове становище, тобто займатимуться збором і реєстрацією показань окремих військових злочинців і ретельним описом місця та суті злочину, упускаючи факти, пов'язані з військовим злочином, які доводили б причетність до нього політичних і військових лідерів протиборної сторони збройного конфлікту⁷.

Україна, як держава, активно відстоює свої інтереси на всіх можливих міжнародних майданчиках, щоб захистити наш суверенітет і права людини: у Міжнародному суді ООН, Європейському суді з прав людини, Міжнародному трибуналі з морського права. Якщо брати конкретні міжнародні злочини, то зрозуміло, що жодна національна судово-правова система не здатна самотійно впоратися з таким шаленим обсягом.

Саме тому звертаємо свою увагу на Міжнародний кримінальний суд, який наділений юрисдикцією розслідувати воєнні злочини, злочини проти людяності та геноцид. Однак лише Міжнародним кримінальним судом механізми правосуддя не вичерпуються. Тож наразі триває важливий дискурс щодо того, як покарати максимальну кількість воєнних злочинців за всі міжнародні злочини. Це на часі, адже і майбутній Нюрнберзький трибунал почали обговорювати ще 1942 року, про що свідчить Лондонська декларація («Декларація про покарання злочинів, учинених під час війни»), основною метою якої було затвердити невідворотність покарання. Але не забуваймо, що сам трибунал зміг розпочати роботу тільки після закінчення війни. Угода про створення трибуналу, а також його статут були розроблені країнами-переможницями. Тож і правову оцінку було дано лише діям сторони, що програла, але ж злочини радянської армії так і не стали предметом розгляду. Саме з цієї позиції такий підхід часто оцінюють як суд переможців над переможеними.

⁶ Долгат Д.Р. Проблеми розслідування воєнних злочинів на території України. Виклики правничої професії в умовах воєнного стану : тези доповідей та наукових повідомлень учасників круглого столу присвяченого до Дня юриста (6 жовтня 2022 року) / уклад.: О.О. Коваленко, Т.Г. Головань, М.Д. Ждан ; за ред. О.О. Коваленко. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. С. 138.

⁷ Батюк В.О., Дмитрів С.О. До питання організації розслідування військових злочинів. Соціально-правові студії. 2021. Випуск 3 (13). С. 82.

В Україні зараз найбільше обговорюється створення Трибуналу по агресії, тобто спеціального трибуналу, який судитиме російську верхівку за один із чотирьох найтяжчих міжнародних злочинів – злочин агресії. Ця модель пропонується тому, що Міжнародний кримінальний суд у нашому випадку не має юрисдикції розглядати злочин агресії через те, що росія (як, до речі, і Україна) не ратифікувала Римський статут. Трибунал по агресії, у разі здобуття відповідної підтримки, може подолати імунітети глав держави, і це, безумовно, плюс. У разі реалізації такої моделі весь величезний масштаб зареєстрованих уже та в майбутньому воєнних злочинів ляже на МКС і нашу національну систему. А оскільки ресурси МКС обмежені, на практиці весь тягар ляже на Україну. Та чи можемо ми із цим впоратися? При тому, що сама логіка, коли жертва судить злочинця, викликає багато запитань. Довіра до механізму покарання має бути як усередині держави, так і зовні.

Україна підписала Римський Статут в 2001 році, але досі не ратифікувала цей міжнародний договір. Причин є кілька. Одна з них – рішення Конституційного Суду України про те, що Римський Статут не відповідає положенням статті 124 Конституції України, де сказано, що правосуддя в Україні здійснюється виключно судами України. В першій статті Римського Статуту, зазначається, що Міжнародний Кримінальний Суд доповнює органи кримінальної юстиції. Але справа в тому, що Конституційний суд користувався російським перекладом Римського Статуту, відповідно перекладаючи на українську мову знайшли ці суперечності – бо органи кримінальної юстиції по суті означають судові органи.

Значення слова *jurisdiction* – юрисдикція і юстиція – мають різний зміст. Юрисдикція означає, що Міжнародний Кримінальний Суд не стає частиною національної судової системи, він не замінює національні суди, а лише доповнює повноваження держави притягувати до відповідальності міжнародних злочинців. Відповідно, таке нерозуміння призвело до рішення, яке чинило перепони для того, щоб Україна ратифікувала цей договір. На сьогодні, на щастя, ми маємо зміни до Конституції і в 124 статті вказано, що Україна може ратифікувати Римський статут. Тим паче, що такий обов'язок закріплений в Угоді про Асоціацію між Україною та ЄС, але поки Статут не ратифікували.

Ключова стаття, на якій сьогодні базуються обвинувачення у воєнних злочинах – 438 КК України, містить у собі перелік чотирьох складів воєнних злочинів і потім зазначає «та інші порушення законів та звичаїв війни». По суті це положення відсилає до всього масиву міжнародних правових норм, які сьогодні існують, як в межах гуманітарного права, так і в межах міжнародного права прав людини. Така відсилка вимагає від правоохоронних органів – прокурорів, слідчих, суддів знання всіх

норм міжнародного гуманітарного та кримінального права. Слідчий має розуміти, як йому обґрунтувати обвинувачення за всім тим масивом нормативно-правових актів, які сьогодні існують у всіх галузях міжнародного права. Це дуже складно зробити, бо потребує суттєвих експертних та професійних зусиль.

Кроки в подоланні цих проблем намагались робити. Був зареєстрований законопроект № 2689. По суті він копіював і імплементував положення статті 8 Римського Статуту до Кримінального кодексу України. В ньому нарешті роз'яснили, що таке злочини проти людяності і інші важливі положення, які мали би бути імплементовані в Кримінальний кодекс. Це б спрощувало притягнення до відповідальності міжнародних злочинців.

Є дані, що для фіксації та розслідування воєнних злочинів залучено більше 6 тисяч кваліфікованих поліцейських, задля допомоги українським правоохоронним органам працюють міжнародні експерти, задіяно більше 600 прокурорів з міжнародним досвідом. Але все рівно цього замало. Дефіцит компетентних кадрів – комплексна проблема. Бо за всі роки війни в Україні не спромоглися розробити програму з підвищення кваліфікації правоохоронних, державних та судових органів, адвокатів для навчання нормам міжнародного гуманітарного, кримінального права, права прав людини.

На початку повномасштабного вторгнення правоохоронні органи кваліфікували діяння військових РФ як посягання на територіальну цілісність України, незаконний перетин державного кордону і терористичну діяльність. Хоча зрозуміло, що ті ж так звані ЛДНР контролюються з боку Росії і можуть бути визнані комбатантами. За наявності воєнних злочинів додавали ст. 438 КК України «Порушення законів і звичаїв війни». Президент, прем'єр-міністр та міністр закордонних справ рф володіють персональним імунітетом, який зазначає, що поки вони перебувають на своїх посадах, їх не можна притягнути до відповідальності в межах національних юрисдикцій. Тобто наші національні суди не можуть відкривати кримінальні провадження щодо цієї трійки. Але це не стосується інших посадових осіб.

Також є так званий функціональний імунітет, в якому зазначається, що ці особи після припинення своїх повноважень не несуть відповідальності за свої політичні рішення. Але, на щастя, в міжнародному праві існує й інша концепція про те, що функціональний імунітет не охоплює міжнародних злочинців. Тобто, ми їх можемо притягнути до відповідальності після того, як вони складуть свої повноваження. Стаття 27 Римського Статуту вказує, що будь-який міжнародний імунітет жодним чином не впливає на міжнародну

відповідальність. Тому трибунал, який ймовірно створять для притягнення ключових політичних осіб РФ до відповідальності за злочини агресії, не буде передбачати міжнародні імунітети.

3. Досудове розслідування воєнних злочинів

З лютого 2022 року з однієї сторони, фіксуються факти вчинення воєнних злочинів, як, наприклад, напади на цивільні об'єкти, вбивства цивільних осіб, сексуальне насильство та інші, які вимагають належної уваги до деталей, значних зусиль для проведення розслідування та відповідних знань міжнародних стандартів для здійснення належної правової кваліфікації діянь. З іншої сторони, значна кількість фактів правопорушень, спрямованих проти національної безпеки, вимагають системного залучення ресурсу правоохоронних органів для їх дослідження. На фоні цього залишаються загальнокримінальні правопорушення як маркер правопорядку у будь-якому регіоні. Тому в цих умовах вкрай важливо аби кримінальне процесуальне законодавство України надавало всі можливості для системи правосуддя виконувати покладені на неї поточні завдання та подолати нові виклики.

Ведення активних бойових дій та відсутність у правоохоронних органів України доступу до територій, де було вчинено злочини, зумовлюють виникнення проблем на етапі здійснення досудового розслідування, зокрема щодо: особливостей проведення окремих процесуальних дій (зокрема, дистанційний допит свідків, огляд та збереження інформації з відкритих джерел), прийняття та оформлення процесуальних рішень (у тому числі щодо доступу до суду), здійснення досудового розслідування за відсутності підозрюваного (*in absentia*), відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, удосконалення системи захисту свідків, потерпілих, фахівців, що працюють з такою категорією справ, зміна строків розслідування такої категорії справ (не мають спливати щонайменше до деокупації територій, де вчинено злочин).

Ці проблеми залишаються актуальними з 2014 року, проте наразі значно розширилась географія територій, у межах яких вони виникають. На жаль, законодавець досі не запропонував дієвих та повноцінних нововведень у законодавство, які б могли допомогти впоратись із цією ситуацією.

Кілька тенденцій у процесуальних змінах: це обмеження основних процесуальних гарантій та суттєвий дисбаланс з ухилом на забезпечення саме публічного інтересу та його явне превалювання у цій нормативній регламентації. Тобто, коли мова йде про кримінальне провадження в

умовах воєнного стану, публічний інтерес щодо невідворотності покарання стає пріоритетним, що є цілком зрозумілим.

Зокрема, особлива увага приділяється саме організаційним аспектам досудового розслідування виокремлених кримінальних правопорушень. Це пояснюється тим, що воєнні злочини, по-перше, є новим видом кримінальних правопорушень, з яким у практичній діяльності стикаються органи досудового розслідування. По-друге, названі діяння є складними за своїм механізмом учинення, який характеризується наслідками у вигляді значних руйнацій об'єктів цивільної інфраструктури, великої кількості неідентифікованих загиблих; знаряддями вчинення, з якими раніше не стикалися ні органи досудового розслідування, ні судові експерти; особами злочинців, які змінюють місця своєї дислокації, в тому числі перебувають на території іншої держави, тощо. По-третє, досудове розслідування воєнних злочинів підслідне слідчим органів безпеки. По-четверте, досудове розслідування вказаних правопорушень потребує великих затрат ресурсів, у тому числі людських, через що до проведення окремих процесуальних дій залучаються працівники інших правоохоронних органів, у тому числі Національної поліції⁸

Предмет доказування по воєнним злочинам є, по суті, двоелементним: (1) перший елемент є загальним і включає у себе обставини, передбачені ст. 91 КПК України, проміжні та допоміжні факти, залежно від процесуальної ситуації та специфіки кримінального провадження; (2) другий елемент є контекстуальним (спеціальним), який зумовлює специфіку складу злочину по усіх його складових (об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона). Ці елементи мають прямий та зворотній взаємозв'язок, зважаючи на залежність ідентифікації контекстуальних елементів від загальних обставин вчиненого діяння та специфіку оцінки об'єктивної сторони в умовах збройного конфлікту⁹

Очевидно, що кожен окремий вид порушення міжнародного гуманітарного права потребує розроблення окремої криміналістичної методики розслідування із застосуванням ситуативного підходу та

⁸ Татарин Н.М. Особливості організації розслідування воєнних злочинів. Сучасні розвитки криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану. Харків, 2022. С. 42.

⁹ Гловлюк І.В., Тетерятник Г.К. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування SUI GENERIS. Юридичний науковий електронний журнал. № 6/2022. С. 396.

впровадженням стандартів процесуальної, криміналістичної, експертної діяльності¹⁰.

Багато злочинів під час агресії та окупації кояться на невідконтрольних територіях. Як їх розслідувати? У наш час практично кожен рух, кожна дія так чи інакше лишає електронний слід. Вже зараз є інструменти цифрової криміналістики (тобто дослідження відкритих електронних джерел інформації). Розслідування атаки на малайзійський літак МН17 навчило Офіс генпрокурора і зокрема Департамент нагляду за злочинами, здійсненими в умовах збройного конфлікту, збирати докази без доступу до невідконтрольних територій. Тож більшість доказів були надані саме українським слідством з допомогою команди Bellingcat, які з відкритих джерел зібрали свідчення причетності Росії до збиття МН17 та викрили низку політичних замахів, вчинених російськими державними органами. Ці методи стали у нагоді і під час розслідування атаки на український літак рейсу PS752 над Тегераном.

Щоб цифрові докази були надійними і щоб вони були сприйняті в суді, фахівці розробляють відповідні стандарти. Ще в 2000-х з'явилися дослідження Наукової робочої групи з цифрових доказів. А пізніше співробітниками Університету Берклі (США) був розроблений так званий «протокол Берклі», котрий регламентує належний збір та верифікацію цифрових даних. Опанування знань цих інструментів і стандартів, а також навички їх застосування мають бути неодмінною складовою роботи українських слідчих та правоохоронних установ. Це важливий напрям розвитку. Щоб винні були встановлені без помилок, а докази були беззаперечними і в українських, і в міжнародних судах.

Зараз більшість людей достатньо скептично ставляться до міжнародних інститутів забезпечення миру, а разом і до міжнародного права. Проте в міжнародному праві є потужні резерви притягнення до відповідальності громадян та навіть керівників іншої країни. Адже воєнні та інші міжнародні злочини належать до злочинів універсальної юрисдикції. Тобто такі злочинці переслідуються всюди, де визнаються норми міжнародного кримінального права, а це понад 60 країн світу. Тим більше, у воєнних злочинів та злочинів проти людяності немає строків давності. Тому Україна може не тільки показати приклад поваги до авторитету та дієздатність міжнародних правових інститутів, а й підсилити їх, ініціювати їхній розвиток.

¹⁰ Дufenюк О.М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. Юридичний науковий електронний журнал. № 4/2022. С. 370.

ВИСНОВКИ

Масштаби і серйозність злочинів є безпрецедентними в історії України, тому сьогодні вся правоохоронна система України постала перед складним завданням збирання доказів та розслідування міжнародних злочинів проти українського народу. Очевидно, що ефективне розслідування таких злочинів вимагає задіяння неабияких ресурсів і відповідної компетенції слідчих, експертів, прокурорів. Саме тому наразі важливим є залучення до цього процесу міжнародних фахівців та іноземних експертів, які мають досвід при документуванні та розслідуванні воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину геноциду.

Масштаби і серйозність злочинів є безпрецедентними в історії України, тому сьогодні вся правоохоронна система України постала перед складним завданням збирання доказів та розслідування міжнародних злочинів проти українського народу. Очевидно, що ефективне розслідування таких злочинів вимагає задіяння неабияких ресурсів і відповідної компетенції слідчих, експертів, прокурорів. Саме тому наразі важливим є залучення до цього процесу міжнародних фахівців та іноземних експертів, які мають досвід при документуванні та розслідуванні воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину геноциду.

Україна наразі зосередилася на національній системі переслідування за воєнні злочини: утворюються спеціалізовані підрозділи, виділяються додаткові ресурси, напрацьовуються стандарти розслідування міжнародних злочинів. Водночас виклики – законодавчі, інституційні, політичні – лише посилюватимуться, особливо після завершення війни. Тому вже зараз необхідно подбати про довгострокове бачення того, як держава буде відновлювати справедливість шляхом притягнення винних осіб до відповідальності.

АНОТАЦІЯ

У статті акцентується увага на тезі, що у цивілізованого світу нема жодних сумнівів щодо того, хто винен у розв'язанні війни в Україні. Проте, щоб притягти винних до відповідальності, мають діяти юридичні важелі. Різні установи вже почали збирати докази воєнних злочинів росії в Україні, щоб у подальшому використати їх у суді.

Зазначено, що воєнні злочини – це свідоме, грубе, порушення законів та звичаїв війни, за що винуватці (учасники бойових дій та особи, які віддають їм накази) несуть кримінальну відповідальність, визначену рішенням міжнародних воєнних трибуналів. За скоєння воєнних злочинів передбачено кримінальну відповідальність на національному та міжнародному рівні.

Підкреслено, що історії відомі приклади створення трибуналів. Враховуючи підтримку Резолюції ООН про засудження війни Росії проти України 141 країною світу, шанси притягнути винних до відповідальності є досить високими. Особу, яка вчинила воєнний злочин, можна притягнути до відповідальності будь-коли, незалежно від того, скільки часу минуло з моменту вчинення злочину.

Література

1. Львова О. Л. Військові злочини Росії проти України як прояв геноциду українського народу / О. Л. Львова // Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. С. 97-100.

2. Піддубна М.В. Воєнні злочини в кримінальному праві України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*, 2016. Серія Право. Випуск 40. Том 2. С. 98-101.

3. О.В. Червякова. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. *Forum Prava*, 2020. 61(2). 150–162

4. Пилипенко В.П. Воєнні злочини в статутах міжнародних кримінальних трибуналів та римському статуті міжнародного кримінального суду. *Право.ua № 2*, 2020. С. 5-10. С. 6

5. О. Червякова. Воєнні злочини: проблеми регулювання в законодавстві України. Діджиталізація і безпека матеріали міжнар. Наук.-практ. конф., м. Харків, 19 листопада 2020 р. / Нац. Юрид. Ун-т ім. Ярослава Мудрого; 402 с.

6. Долгат Д.Р. Проблеми розслідування воєнних злочинів на території України. Виклики правничої професії в умовах воєнного стану : тези доповідей та наукових повідомлень учасників круглого столу присвяченого до Дня юриста (6 жовтня 2022 року) / уклад.: О.О. Коваленко, Т.Г. Головань, М.Д. Ждан ; за ред. О.О. Коваленко. – Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. 158 с.

7. Батюк В.О., Дмитрів С.О. До питання організації розслідування військових злочинів. *Соціально-правові студії*. 2021. Випуск 3 (13). С. 77-87.

8. Татарин Н.М. Особливості організації розслідування воєнних злочинів. Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу в умовах воєнного стану. Харків, 2022. С. 40-44.

9. Гловлюк І.В., Тетерятник Г.К. Контекстуальні елементи у провадженнях щодо воєнних злочинів: предмет доказування SUI GENERIS. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6/2022. С. 394-398.

10. Дуфенюк О.М. Розслідування воєнних злочинів: логістичні, криміналістичні та судово-медичні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 4/2022. С. 369-374.

Information about the authors:

Harasymiv Olena Ivanivna,

Candidate of Law Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Criminal Procedure
and Criminalistics, Lviv State University of Internal Affairs
26, Gorodok str., Lviv, 79007, Ukraine

Marko Sergii Ivanovych,

Candidate of Law Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Criminal Procedure
and Criminalistics, Lviv State University of Internal Affairs
26, Gorodok str., Lviv, 79007, Ukraine

Riashko Olena Vasylivna,

Candidate of Law Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Criminal Procedure
and Criminalistics, Lviv State University of Internal Affairs
26, Gorodok str., Lviv, 79007, Ukraine